

Skydning med Hanstholms store kanoner

Af Jens Andersen

Der findes mange myter og gode historier om »Hanstholm-Fæstningen« og især om dens kæmpestore kanoner.

Fælles for mange af dem er, at de påstår, at kanonerne kun blev affyret en enkelt gang. Hertil tilføjes så ind i mellem, at det endda kun skete med halv ladning. En særligt udbygget historie fortæller, at det hele kom i så voldsomme svingninger, at ingen kunne opholde sig i bunkeren, når der blev skudt: »De der prøvede første gang, blev døve og invalide, siges det.«

Baggrunden for disse historier – som jeg allerede her vil afsløre, er usande – er givetvis, at danskerne under og efter krigen ikke havde adgang til reelle oplysninger. Det var jo militære hemmeligheder, som pressen ikke kunne skrive om, og når man ikke kan få noget at vide, må man forsøge at fylde hullerne ud på mere eller mindre kvalificeret vis.

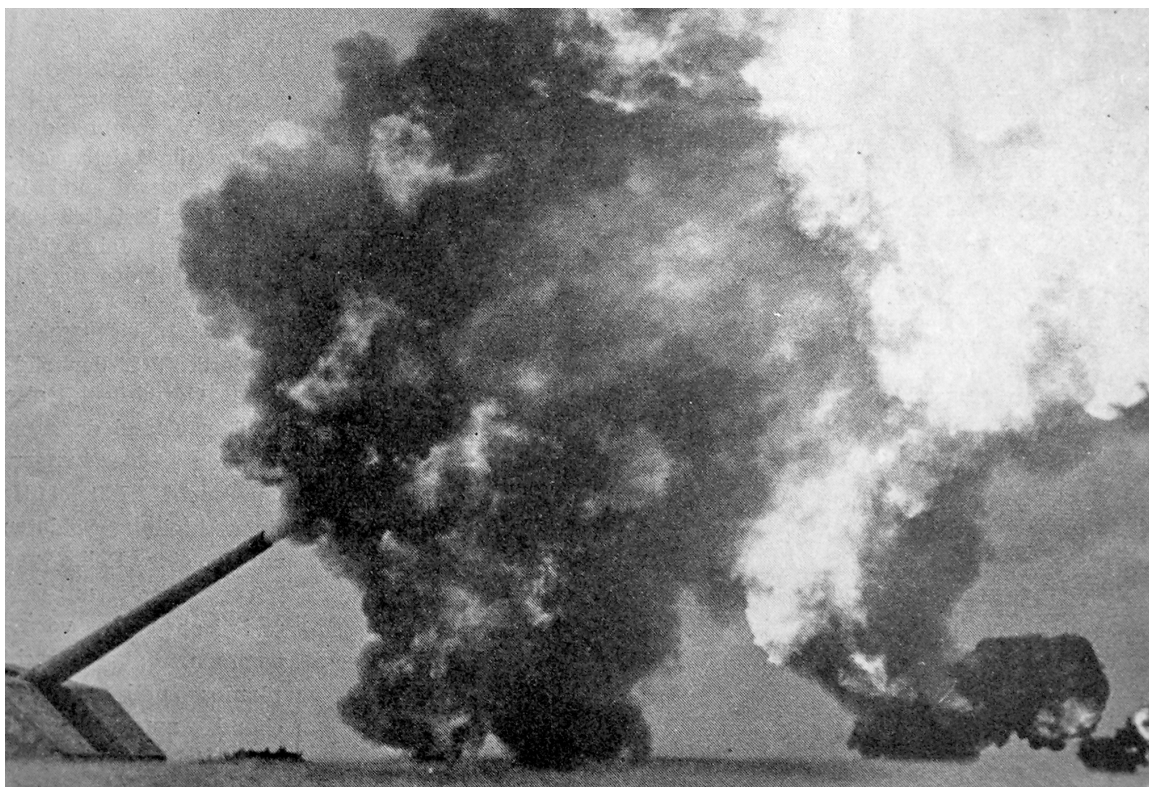

Foto af prøveskydning af en 38 cm-kanon. Billedet blev aftrykt i det tyske soldaterblad »Kopenhagener Soldatenzeitschrift« den 18. oktober 1942, men det må være taget under en af skydningerne i 1941, rimeligvis under skydningen den 12. september 1941, for omkring årsskiftet 1941/42 blev kanontårnene dækket med sløringsnet. (Statsbiblioteket)

LIDT GRUNDLÆGGENDE OM KANONERNE

Inden jeg gør rede for skydningerne med kanonerne, vil jeg lige kort præsentere de store kanoner.

Batteri »Hanstholm II«s fire store kanoner var skibsartilleri med den tekniske betegnelse 38 cm S.K.C/34. »38 cm« angiver kanonens kaliber, som er rørets indvendige diameter. »S.K.« er en forkortelse for »Schnellade Kanone«, som egentlig betyder en hurtigtladende kanon, men også dækker over, at det var en baglader. »C/34« angiver det år, hvor kanontypen blev typegodkendt, nemlig 1934, så der var altså tale om helt moderne våben i 1941, da de blev opstillet i Hanstholm. Kanonerne blev udviklet til brug på tyske slagskibe, og otte af typen var da også monteret på hvert af de tyske slagskibe *Bismarck* og

En dansk civilist stående foran et 38 cm-kanontårn dækket med camouflagenet. Man får her et godt indtryk af kanonrørets dimensioner. På jorden under kanoner står mundingsproppen, som beskyttede løbets indre mod vind og vejr. (Bunkermuseum Hanstholm).

Tirpitz. Da 2. Verdenskrig brød ud, var Tyskland i gang med at bygge endnu flere slagskibe, men arbejdet på dem blev indstillet, da de ikke ville kunne være færdige i tide. Man valgte dog at fortsætte produktionen af de store kanoner, da de kunne bruges i kystforsvaret.

Kanonrørene var 19,63 m lange og vejede 111 tons. Når de blev brugt på et slagskib, var kanonerne monteret to og to i et kanontårn med mellem 13 og 36 cm tykt panser. Tårnet vejede omkring 1000 tons, hvortil kom ammunitionselevatoreer m.m. som gik dybt ned i skibsskroget. I skibstårnene brugte man hydrauliske ansætterapparater til ladning af kanonerne.

I Hanstholm var kanonerne monteret i såkaldte »landtårne«, som var en billigere og simplere løsning. Tårnene med kanonrør vejede i alt kun ca. 340 tons, og deres pansring var da også blot 5 cm tyk, så de ydede meget dårligere beskyttelse mod beskydning. Ladningen af kanonerne i Hanstholm forgik ved hjælp af en 10,5 m lang ansætterstok af træ, som blev betjent af 12 soldater.

Standardgranaterne til skibskanonerne vejede 800 kg, og ved hjælp af en krudtladning på 216 kg kunne de skydes ud på en afstand af 42 km.

De kanoner, som blev opstillet i Hanstholm og Kristiansand, var af modellen »Siegfried«, som var en udgave, der var modificeret til brug som kystartilleri. Det var sket ved, at kammeret var blevet ud-boret, så det blev længere og havde plads til en større krudtladning. Med en ladning på 300 kg kunne en »let« »Siegfried«-granat på 495 kg nå ud på 55 km afstand.

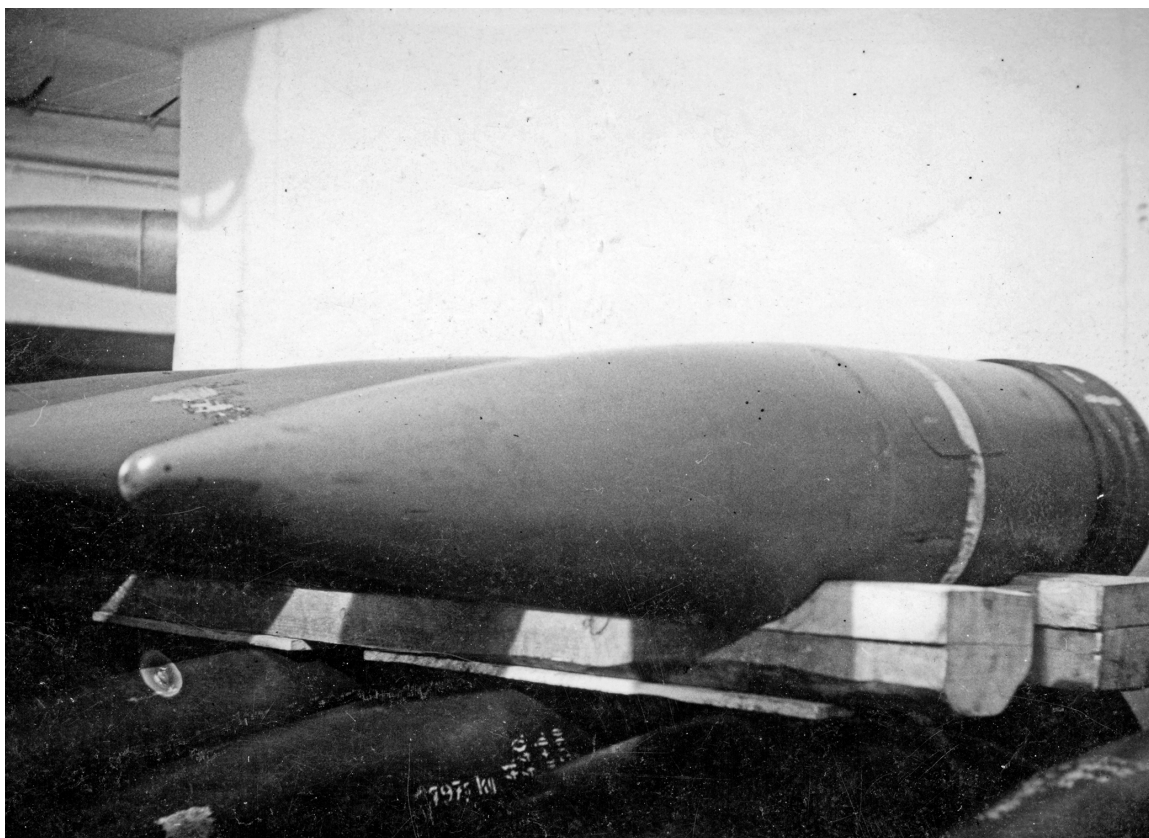
SKYDNINGEN MED KANONERNE

38 cm-kanonerne i Hanstholm blev aldrig af-fyret i kamp, for der kom aldrig nogen allierede skibe indenfor rækkevidde. Men til gengæld blev de affyret ganske ofte i forbindelse med prøve- og øvelsesskydninger.

De to vestlige kanoner (nr. 3 og 4) gennemførte deres prøveskydning den 15. maj 1941, mens de to østlige (nr. 1 og 2) fulgte den 28. august 1941. Ved den første skydning med kanonerne blev der brugt

Billeder fra prøveskydningen af kanon nr. 3, den nuværende museumsbunker, den 15. maj 1941. Som det ses, var byggearbejdet på bunkeren endnu ikke afsluttet, da man skød første gang. (Bunkermuseum Hanstholm)

800 kg tunge, panserbrydende granater opstabled i ammunitionrummet i en af kanonbunkerne, ca. 1941/42. (Bunkermuseum Hanstholm)

Skydning med 38 cm-kanonerne 1941-1944			
Dato	Kanon nr.	Antal skud, i alt	Skydningens art
15.5.1941	3, 4	6 x 38 cm	Prøveskydning
28.8.1941	1, 2	6 x 38 cm	Prøveskydning
12.9.1941	1, 2, 3, 4	37 x 38 cm	Flyobservation
20.1.1942	3	3 x 38 cm	Afprøvning af sløringsparaply
12.6.1942	1, 2, 3, 4	160 x 12,7 cm	Skydning med flyobservation og radar
17.6.1942	1, 2, 3, 4	79 x 38 cm	Flyobservation
12.11.1942	1, 2, 3, 4	48 x 12,7 cm	Landmål
19.11.1942	1, 2, 3, 4	52 x 12,7 cm	Landmål
19.5.1943	1, 2, 3, 4	300 x 12,7 cm	Flyobservation
28.5.1943	1, 2, 3, 4	63 x 38 cm	Flyobservation
27.6.1943	?	6 x 38 cm	Afprøvning af detonatorer
11.9.1943	?	30 x 12,7 cm	Afslutning af kursus
27.2.1944	?	? x ?	Flyobservation
12.-14.3.1944	?	? x 12,7 cm	?

en ekstra stor krudtladning; 222,5 kg mod den normale på 216 kg. Det skulle demonstrere, om kanonerne var ordentligt monteret – og det viste det sig, at det var de. I forbindelse med prøveskydningerne blev der for hver enkelt kanon udfærdiget en meget detaljeret rapport, som konstaterede, at der ikke var indtrådt nogen særlige hændelser under skydningerne, og at kanonerne var brugbare til krigshandlinger.

Krigsdagbøgerne og de ellers meget detaljerede rapporter nævner intet om skader på kanonbesætningerne. Hvis forholdene i kanontårnet og bunkeren havde været sådan, at besætningen ikke kunne opholde sig dér, skulle det naturligvis have været nævnt, for det jo havde betydning for vurderingen af kanonernes krigsduelighed. Den tyske ingeniørøfficer, som havde stået for bygningen af batteriet, oberstløjtnant Hermann Kuppe, konstaterede da også i en rapport til det danske forsvar i 1945: »Med hensyn til skader i de tunge batterier (Hansted) mærker man f.eks. nede i maskinrummet kun affyringen som et dumt brag.«

Ved en minutøs gennemgang af relevante krigsdagbøger og dokumenter fra den tyske marine er det i vidt omfang muligt at fastslå, hvornår kanonerne skød, og hvor mange skud, der blev affyret.

Frem til slutningen af 1943 er oversigten over skydninger formentlig komplet, men herefter bliver oplysningerne få og spredte. Det skyldes næppe, at kanonerne ikke skød i krigens sidste halvandet år. Imidlertid er den tyske marines krigsdagbøger fra årsskiftet 1943/44 og frem meget kortfattede, og de nævner generelt ikke gennemførelsen af rutinemæssige skydeøvelser.

Oplysningerne fra krigsdagbøger m.m. dokumenterer, at de fire kanoner mindst affyrede i alt 200 granater med en diameter på 38 cm og 590 med en diameter på 12,7 cm.

En veltrænet besætning skulle være i stand til at affyre kanonen mindst hvert 55.-60. sekund. Denne skudhastighed gjaldt på middelstor afstand, 20-30 km. På større afstand ville skudhastigheden være langsommere, fordi det krævede højere elevation af kanonen, og kanonen skulle altid ned i vandret

En 38 cm-granat ligger på ladevognen bag kanonen – klar til at blive skubbet ind i kammeret. (Bunkermuseum Hanstholm)

stilling for at blive ladt. Det norske forsvar, som anvendte kanonerne i Kristiansand efter krigen, var sågar nede på 47 sekunder mellem hvert skud, men disse øvelsesskydninger foregik også på forholdsvis kort afstand og med lav elevation.

Kanonerne skudhastighed kan måske virke imponerende, når man tager i betragtning, hvor meget jern, der skulle flyttes rundt. Når 38 cm-kanonerne var monteret i de mere effektive skibstårne på slag-skibene *Bismarck* og *Tirpitz*, kunne de imidlertid affyres hvert 28 sekund.

12,7 CM GRANATER

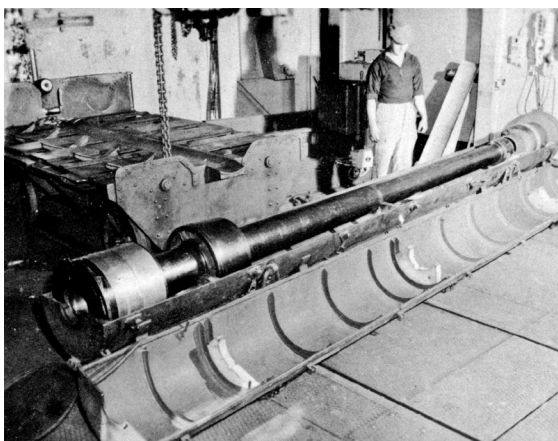
Det kan virke underligt, at kanonerne affyrede et stort antal 12,7 cm granater, for granater med en diameter på 12,7 cm passer jo dårligt til et kanonrør med en diameter på hele 38 cm.

Det, som gjorde det muligt at affyre de mindre granater, var, at man anvendte en såkaldt indstikspibe.

Indstikspiben er et mindre kanonrør, som blev stukket ind i den store kanon. Meningen med indstikspiben var, at den sparede det store kanonrør for slid. Kanoner med høj mundingshastighed bliver hurtigt slidt op, fordi hver affyring med fuld kaliber slider på løbets rifling. Når kanonerne blev slidte, aftog deres rækkevidde og præcision. For 38 cm kanonerne vedkommende regnede man med, at de kunne affyre 286 skud med fuld kaliber, før den indre del af røret var så slidt, at det skulle udskiftes. Indstikningspiben sparede således de dyre kanoner for slid, og samtidig var de små granater også billigere.

Ved at skyde med indstikspibe kunne besætningen i batteriets ildledelsesstation på realistisk vis øve sig i måludpegning og målfølgning, mens kanontårnets besætning fik øvelse i indstilling af højde- og sideretning.

Det giver imidlertid sig selv, at kanonbesætningerne ved skydning med 12,7 cm-granater på kun

En 12,7 cm indstikspibe liggende i sin transportbeholder i kanontårnet i 38 cm-batteriet »Vara« i Kristiansand. Indstikspiben er 4,9 m lang. (German Seacoast Defenses, Vol. 4)

28 kg ikke fik nogen rutine i at håndtere 38 cm-granaterne, som vejede 495-800 kg.

Man kunne uden de store problemer øve sig i at flytte de store granater mellem ammunitionsrummene og tårnet. Det var straks sværere, når det kom til øvningen af selve ladeprocessen. Det var vigtigt, at granaten blev skubbet ind i kammeret, »ansat«, med den rigtige kraft. Granaten skulle nemlig stødes så langt ind, at føringsringene af kobber omkring

granaten greb fat i kanonrørets rifling, så granaten blev på sin plads, når kanonrøret blev hævet.

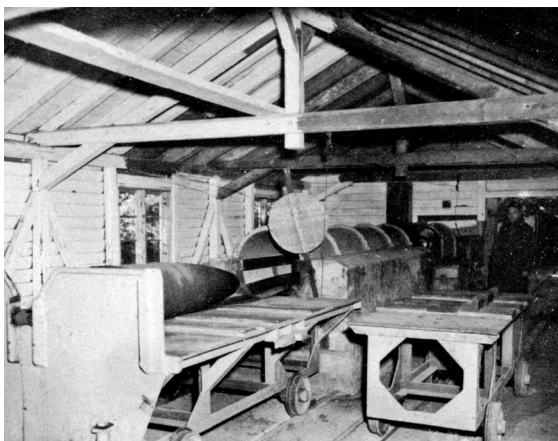
Ansætningen af 38 cm-granaterne kunne man imidlertid kun øve i forbindelse med skydninger, for når først granaten var i kammeret, kunne den kun komme ud igen på én måde.

LADEØVELSESAPPARAT

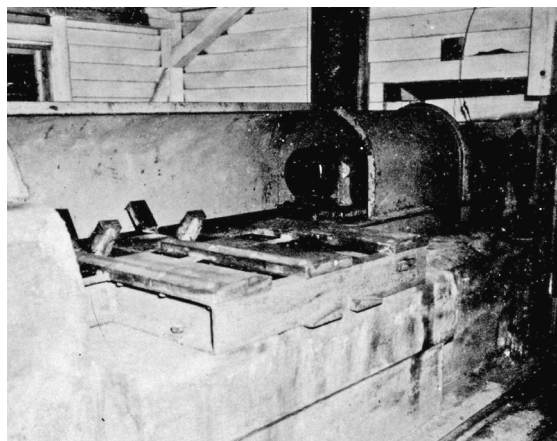
For at man eksercitsmæssigt kunne øve sig i ladingen af de tunge 38 cm granater, blev der i foråret 1942 bygget et ladeøvelsesapparat i batteriområdet.

Apparatet stod ved den sydlige indkørsel til den ammunitionsbunker, der ligger nærmest Hjemmeværnsgården. Apparatet stod i en lille træbarak, hvis mål svarede omtrent til kanontårnets: 12,75 x 4,90 meter.

Øvelsesapparatet hvilede på et kraftigt betonfundament, som var 6,22 m langt. Den sydlige del af apparatet var 3,35 m langt og skulle illudere kanonens kammer. Derefter fulgte et parti på 1,7 m, hvor der var monteret to vuggearme, så man kunne rulle granaten ud af »kammeret« og over på en vogn på ammunitionsbanen. I den nordlige del af apparatet, var en buffer og en måler, som angav, hvilken kraft eksercergranaten blev ansat med. Måleren havde en viser og en skala som et ur.

Det indre af barakken med ladeøvelsesapparatet i 1945. Man ser her ladeapparatet set bagfra med granaten liggende på ladevognen, klar til at blive skubbet ind i øvelseskammeret. (German Seacoast Defenses, Vol. 4)

Nærbillede af den midterste del af ladeøvelsesapparatet med bufferen. (German Seacoast Defenses, vol. 4)

Ladeøvelsesapparatets betondele fotograferet ca. 1975. Fundamentet stod indtil 1994, hvor det blev fjernet for at give plads til aflæsning ved indkørslen til bunkeren, som anvendes som depot af Hjemmeværnet. (Bunkermuseum Hanstholm, Per Vesterager)

Ladeøvelsesapparatets træbarak eksisterer stadig. Den blev i 1965 flyttet umiddelbart vest for Hjemmeværnsgården, hvor den stadig står. I 1990'erne blev dens udvendige beklædning fornyet, så det kan være svært at se, hvor gammel bygningen egentlig er. Indvendigt er stolper og spær imidlertid fuldstændigt bevaret. (Bunkermuseum Hanstholm, 2002)

Eksercergranaten blev stødt ind i øvelseskammeret fra en ladevogn, som lignede den i kanontårnet, med den 10,5 cm lange ladestok. Spidsen af granaten ramte derved bufferen, hvorefter man kunne aflæse kraften af anslaget på måleren. Efter ansætningen kunne granaten rulles over på en ammunitionsvogn og køres tilbage til ladevognen, hvorefter processen kunne gentages.

Det er uvist, hvor meget apparatet blev brugt, for batteriets tilbagemelding til marineværftet i Kiel, som havde udviklet apparatet, var ikke udelt positiv; bl.a. var fjedrene for svage. Efter at havde modtaget evalueringsrapporterne fra Hanstholm og værftets kommentarer hertil besluttede marinens overkommando i februar 1943, at der ikke skulle bygges flere ladeøvelsesapparater til de svære batterier. Beslutningen blev begrundet med, at det var meningen, at samtlige kanontårne til svære kanoner skulle udstyres med hydrauliske ansætterapparater. Det skete dog aldrig i de to 38 cm-batterier ved Skager-

rak, »Hanstholm II« og »Vara« ved Kristiansand: De måtte frem til krigens afslutning nøjes med ladestokkene af træ.

AFRUNDING

Hanstholms store kanoner kom aldrig i kamp, men de fik affyret mere end et enkelt skud i forbindelse med øvelses- og prøveskydninger. Og man havde flere måder at øve skydning og ladning på uden at slide for hårdt på de kostbare kanoner – indstikspi-ber og ladeøvelsesapparat. Så selvom batteriet aldrig blev afprøvet i kamp, stod det i næsten fire år klar til kamp med kort varsel med en besætning, som rimeligvis var veluddannet og rutineret.

Jens Andersen

Født 1968. Historiker og middelalderarkæolog. Siden 2001 leder af Bunkermuseum Hanstholm.

Litteratur og kilder:

Andersen, Knud Holch & Orla Poulsen: *Krigsværk – Thy og Mors 1940-45*. Thisted 1982.

Christensen, Peter Thorning (red.): *Tysk befæstningsbyggeri 1933-1945 med hovedvægt på kystbefæstningsanlæggene i Danmark*. København 1990

Reich, Ebbe Kløvedal: *Viljen til Hanstholm*. København 1981
Steensgaard, S.: *Thy før og nu*. København 1979.

Rigsarkivet (Danica 203)

Pk. 18/249-21/259: Kriegstagebuch, Marinebefehlshaber/Admiral Dänemark, 1.1.1941-31.3.1944.

Pk. 22/263A-24/266: Kriegstagebuch, Kommandant im Abschnitt dän. Westküste, 30.4.1940-15.2.1945.

Bundesarchiv, Abteilung Militärarchiv/Freiburg

RM 45 III/297: Akte Gkdos Va Schie übungen, Bd. 2, 7.4.-20.12.1943.

RM 45 III/338: Akte G-XIII Waffen und Munition, Bd. 3: 6.10.1942-März 1943.

RM 45 III/339: Akte G.XIII Waffen und Munition, Bd. 4: Aug. 1942-Aug. 1943.

RM 45 III/346: Akte Batterie Hansted, 10.4.1941-14.10.1943.

RM 118/212: Kriegstagebuch, Bordfliegergruppe 196, 1.9.1943-31.8.1944.

RM 118/215: Kriegstagebuch, Bordfliegerstaffel 1/196, 1.4.-30.6.1943.

Det kongelige Garnisonsbibliotek

German Seacoast Defenses. Report of Seacoast Artillery Evaluation Board United States forces, European Theater, 1945. Volume 4.

Bunkermuseum Hanstholm

MCH 1066 K7: Ladeøvelsesapparat, opmåling og fotos af betondele, 1994, og af barak og fundament, 2002.